

CIFUENTES I COMAMALA, Lluís (2006): *La ciència en català a l'Edat Mitjana i el Renaixement*. 2a. edició revisada i ampliada (1ª. ed., 2002). Barcelona: Universitat de Barcelona; Palma de Mallorca: Universitat de les Illes Balears, 2006, 454 + [12] p., il·lustracions (Col·lecció Blaquerna, 3).

La ciència en català a l'Edat Mitjana i el Renaixement, la monografia de Lluís Cifuentes i Comamala aquí ressenyada, estudia la literatura mèdica i científica traduïda o escrita originalment en català en el marc del procés de vernacularització de la ciència a l'Europa llatina medieval. L'autor és actualment professor del Departament de Filologia Catalana de la Universitat de Barcelona, i es va formar com a historiador de la medicina medieval a la Institució Milà i Fontanals del CSIC de Barcelona, sota la direcció de Luis García Ballester (1936-2000), a la memòria de qui ha dedicat aquesta obra.

L'estudi de Cifuentes s'estructura en dues parts de desigual extensió. En la primera, de caràcter introductori, s'històrien els principals trets del procés de vernacularització de la literatura científica a l'Europa llatina medieval al llarg de dos capítols. El primer està dedicat a l'anàlisi de la demanda social de coneixement i pràctiques sobre els diferents àmbits de la natura que aquest tipus de literatura cercava de satisfer, tant entre els pràctics de les diferents arts concernides com entre la població llaia (p. 27-52). Al segon es caracteritzen en termes generals els dos grans grups d'obres manuscrites en llengües vernacles (traduccions i originals), així com l'impacte que la primera impremta renaixentista va tindre sobre aquest tipus de literatura (p. 53-79).

La segona part d'aquesta monografia constitueix el seu cos central, concentrat en els textos científics medievals traduïts al català o originalment escrits en aquesta llengua, dels que hi ha constància (s'hagin o no preservat fins el nostre temps), des de l'inici d'aquest procés a darrera del segle XIII fins a la seva davallada a principis del XVI. Al llarg d'altres dos capítols, Cifuentes aporta una descripció exhaustiva d'aquests textos i els caracteritza per àrees del saber i gèneres literaris. El primer (p. 87-156) es dedica al conjunt d'obres referents a «la cura de la salut»: rudiments de la medicina universitària, grans compilacions medicopràctiques, regiments de sanitat, tractats de pesta, escrits sobre «decoració de les dones» (cosmètica), ginecologia i obstetrícia, antidotaris i receptaris, obres de malalties dels ulls, d'anatomia i cirurgia, i d'ètica i etiqueta mèdiques, escrits de medicina lullista, i tractats de menescalía i falconeria. Al segon (p. 157-316), agrupa sota el títol d'«El món que ens envolta», un conjunt d'obres pertanyents a àrees disciplinàries molt diverses: filosofia natural, astronomia i astrologia, màgia, alquímia, geografia i cosmografia, història natural, agronomia i cuina, arts de mercaderia i menestralia.

La monografia de Cifuentes, que va precedida d'una breu introducció (p. 9-24), també inclou un petit epíleg (p. 317-318), una àmplia bibliografia internacional de més de 700 referències (p. 319-378), i un exhaustiu i acurat índex toponomàstic, d'obres i d'algunes matèries rellevants, com ara institucions i llengües diferents del català i del llatí (p. 379-410). Finalment, tal com ja apareix anunciat des de la coberta, aquesta segona edició s'ha no només revisat, sinó també ampliat mitjançant una addenda (p. 411-454) que actualitza la bibliografia amb tots els estudis de rellevància que es van publicar sobre el tema amb posterioritat a la primera edició (2002). Les remissions a l'addenda es fan mitjançant el marcatge amb asteriscs dels corresponents passatges.

La vernacularització —terme que Cifuentes considera més acurat que els també utilitzats de «vulgarització» o «popularització»— de la ciència a l'Edat Mitjana i el Renaixement fou un procés d'abast europeu pel qual s'ha suscitat, en les darreres dècades, un creixent interès inter i transdisciplinari a tot arreu del món dins l'agenda investigadora d'historiadors de la medicina, la ciència, la llengua, la literatura, el llibre i la lectura, entre d'altres. Aquest renovat interès no és aliè a la superació de determinades concepcions historiogràfiques i teòriques que plantejaven l'existència a les societats de l'Antic Règim —i, molt particularment, a un període com l'Edat Mitjana, sobre el qual persisteixen estereotips molt esbiaixats de la realitat històrica— d'una separació dràstica entre el món de la «cultura popular» i el de la «cultura de les elits» universitàries, que suposadament es comportaven com a compartiments estanc

sense comunicació mútua. Lluny d'aquests estereotips, hi va haver una estreta interrelació entre ambdós mons, de manera que els sabers i pràctiques sorgits dels àmbits universitaris van ultrapassar aviat els límits del món acadèmic i foren acollits a les citats i estats de l'Europa medieval i moderna com a un instrument vàlid per articular respostes que, en termes generals, foren considerades eficaces per atendre demandes socials molt diverses i sovint inexcusables.

Com és ben sabut, el llatí era la llengua que es feia servir a la universitat medieval i renaixentista per discutir les qüestions referents als diferents camps especialitzats del saber que hi es conreaven, entre ells la medicina, la filosofia natural i d'altres disciplines referents al coneixement i domini de la natura, que actualment s'agrupen sota els rètols de ciència i la tècnica. Tanmateix, les llengües vernacles (vulgars, plans o romanç) van cobrar un pes creixent al llarg d'aquest període com a vehicle de coneixements i pràctiques adreçats al domini de la naturalesa en el marc d'una profunda transformació a tots els nivells, que l'Occident europeu va experimentar entre els segles XI i XIII. Cifuentes situa les claus bàsiques per entendre el procés de vernacularització en la revolució dels sistemes de producció, difusió i control del saber, en el sorgiment d'un nou model de medicina racional sota l'hegemonia del metge universitari, en la revaloració de la tècnica i, en darrera instància, en la recomposició de les elits dirigents, amb l'accés als seus espais de nous sectors socials.

L'anàlisi combinada dels inventaris de béns, dels textos (manuscrits i impresos) i dels pròlegs dels seus traductors i autors, li ha permès concretar els principals públics consumidors d'aquestes obres en romanç en dos sectors aliens al món universitari: els pràctics de diferents oficis (cirurgians, barbers, manescals, tintorers, alquimistes, astròlegs, mercaders) i els llecs cultivats (burgèsia, noblesa civil i eclesiàstica, i monarquia). Els primers preferien les guies pràctiques del propi ofici o professió, mentre que els segons s'inclinaven per guies genèriques de les més diverses temàtiques que despertaven la seva curiositat i/o de les quals feien un ús domèstic.

El procés de vernacularització implicava la creació d'una llengua apta per aquest propòsit, amb l'assignació de noves accepcions a vells vocables i amb la creació d'una nova terminologia, així com l'existència d'unes tècniques de traducció creixentment sofisticades al llarg del període sota estudi, d'uns agents que conreaven l'activitat traductora en funció del seu coneixement de diferents llengües escrites, i d'uns patrocinadors que impulsaven les traduccions moguts per propòsits diversos. Per altra banda, des de mitjan segle XIV també aparegueren de forma gradual textos escrits originàriament en català (tractats de pesta, cartes astrals i llunaris, síntesis filosòfiques) que anaven adreçats tant a un públic llec com a pràctics sanitaris sense formació universitària (cirurgians, barbers i guaridors jueus i conversos). Es tractava d'una literatura adaptada a aquests nous usos, que eludia les especulacions teòriques i no més duia les referències imprescindibles a les autoritats de cada saber.

A la darrerria del segle XV i començament del XVI —*terminus ad quem* de l'estudi de Lluís Cifuentes— alguns d'aquests escrits mèdics i científics en català foren impresos en el marc d'una nova conjuntura històrica on el factor mercat del llibre va jugar un paper creixentment decisiu en la circulació del llibre científic en vulgar. Aquestes transformacions del negoci del llibre —on a partir de 1520 es va imposar la lògica d'un mercat lliure a nivell europeu—, els canvis dels usos lingüístics de les elits nobiliàries i burgeses de la Corona d'Aragó en favor del castellà com a conseqüència del trasllat de la cort reial a Castella, i el relativament petit pes demogràfic de la comunitat catalanoparlant en comparació amb la castellana, dugueren a un declivi del llibre mèdic i científic en català.

En suma, *La ciència en català a l'Edat Mitjana i el Renaixement* constitueix una monografia imprescindible i que marca un abans i un després en l'estudi del procés de vernacularització de la literatura mèdica i científica en català entre els segles XIII i XVI. L'acostament «contextual» ha permès a Lluís Cifuentes superar exitosament esquemes conceptuals o metodològics caducs —tot i que reluctants a desaparèixer— en les investigacions històriques sobre la medicina, la ciència, la cultura i la literatura, com ara les projeccions anacròniques de les divisions disciplinàries i d'altres pròpies del nostre temps sobre l'anàlisi del passat, i els biaixos analítics cap a plantejaments «internalistes» o «externalistes». El seu acurat treball ofereix un espai per actuacions futures de caire inter i transdisciplinar, a l'hora que un model interpretatiu sobre els processos de vernacularització de la literatura científica a l'Europa medieval

i renaixentista, en molts aspectes perfectament extrapolable a d'altres àrees geolingüístiques més o menys pròximes, tot començant per la *Romanitas*.

No puc concloure aquesta ressenya sense manifestar dos darrers desitjos. D'una banda, que el *Catàleg de manuscrits i de primers impresos amb textos científics en català de l'Edat Mitjana i el Renaixement* en dos volums (Barcelona, Curial Edicions Catalanes, Publicacions de l'Abadia de Montserrat) que a la bibliografia d'aquesta monografia s'anuncia «en preparació» (p. 333), no trigui massa en sortir-ne a llum. I d'una altra, que aquest estudi de Lluís Cifuentes serveixi d'estímul per a què durant els propers anys es publiquin més i més edicions crítiques solvents dels textos científics medievals i renaixentistes en català i d'altres llengües romanç, així com eines lexicogràfiques adients per a la prossecció d'aquesta tasca, com ara els glossaris i diccionaris històrics de caire tècnic.

Jon ARRIZABALAGA
Institució Milà i Fontanals-CSIC, Barcelona